

Κρητικές Παραδόσεις Τέχνες και Τρόπος Ζωής

Region of Crete
www.incrediblecrete.gr

Operational Programme Crete and the Aegean Islands 2007-2013
Co-financed by Greece and the European Union

Το πολυπολιτισμικό και το μακρινό παρελθόν της Κρήτης αντικατοπτρίζεται σε όλες τις εκφάνσεις του σύγχρονου Κρητικού, όπως τη γλώσσα, τον χορό, τη μουσική, τη διατροφή, τις τέχνες και τη χειροτεχνία.

Η λαϊκή παράδοση της Κρήτης αποτελεί μια ανεξάντλητη σύγχρονη πολιτιστική οντότητα με ήθη και έθιμα, υλικά και πνευματικά πατροπαράδοτα στοιχεία, αρχαίες συνήθειες που έχουν διαμορφώσει τον πυρήνα της ζωής των σύγχρονων Κρητικών και μένουν άσβεστες στο πέρασμα των χρόνων.

Η κρητική διάλεκτος θεωρείται η μακροβιότερη στον Ελλαδικό χώρο και έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης και έρευνας. Δεκάδες λέξεις έχουν αμιγώς αρχαιοελληνικό ή αρχαϊκό παρελθόν, ενώ πολλές είναι και οι γλωσσικές επιρροές από τους Άραβες, τους Ενετούς και τους Οθωμανούς.

Απόγονοι του Δία

Οι άνθρωποι της Κρήτης, σκληραγωγημένοι από τις δυσκολίες της ζωής, αλλά πάντα γνήσιοι και χαμογελαστοί, χαίρονται όταν μοιράζονται τα συναισθήματά τους και τη φιλοξενία τους με τους επισκέπτες τους.

Η λέξη φιλοξενία προέρχεται από τις δύο ελληνικές λέξεις φίλος και ξενία και σημαίνει να γίνεσαι φίλος με τον ξένο.

Ως γνήσιοι απόγονοι του Κρηταγενή Ξένιου Δία, του θεού των θεών, των ανθρώπων και της φιλοξενίας, οι Κρητικοί φημίζονται για τη φιλοξενία τους, την οποία προσφέρουν με πάσα ανιδιοτέλεια και με μόνο κίνητρο το σεβασμό προς τον συνάνθρωπό τους.

Τip

Δεν υπάρχει περίπτωση να σταματήσει κάποιος σε ένα καφενείο ενός χωριού για να ζητήσει οποιαδήποτε βοήθεια και οι ντόπιοι να μην τον κεράσουν τουλάχιστον μια ρακή!

Μύθοι

Η Κρήτη είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με μύθους και θρύλους, που πηγάζουν από τα βάθη των αιώνων. Αρχικά, σε αυτόν τον ιδιαίτερο χώρο τοποθετήθηκε η γέννηση του Ξένιου Δία από τη Ρέα, του μετέπειτα πατέρα των θεών, των ανθρώπων και της φιλοξενίας. Τα Σπήλαια του Ψυχρού και του Ιδαίου άντρου είναι συνυφασμένα με τη γέννηση και την αναστροφή του.

Αργότερα, ο Δίας με τη μορφή ταύρου, άρπαξε την όμορφη νύμφη Ευρώπη από τη Φοινίκη και τη μετέφερε στην Κρήτη. Με τη συνεύρεση του Δία και της Ευρώπης κάτω από τον αειθαλή πλάτανο της Γόρτυνας, που υπάρχει και σήμερα, γεννήθηκε ο Μίνωας, ο βασιλιάς του πρώτου λαμπρού ευρωπαϊκού πολιτισμού, του Μινωικού και πήρε η ήπειρος Ευρώπη το σημερινό της όνομα.

Ήταν εδώ που για πρώτη φορά ο πολυμήχανος τεχνίτης Δαίδαλος, κατασκεύασε το διάσημο Λαβύρινθο, όπου φυλάκισε τον Μινώταυρο, και αργότερα αγνόησε το νόμο της βαρύτητας πετώντας μακριά με το γιο του Ίκαρο. Στον ίδιο χώρο, ο Θηρέας σκότωσε το Μινώταυρο, χρησιμοποιώντας το μίτο της Αριάδνης.

Ο χάλκινος γίγαντας Τάλως, το πρώτο ρομπότ στη μυθολογία, ως άγρυπνος φύλακας τριγυρνούσε την Κρήτη τρεις φορές την ημέρα για να την προστατεύει από τους εισβολείς, πριν τον εξουδετερώσουν οι Αργοναύτες.

Τip
Ακόμη και σήμερα υπάρχουν θρύλοι με γνωστότερο τους Δροσουλίτες, σκιές που περπατούν τις πρώτες ώρες της αυγής μεταξύ Μαΐου και Ιουνίου έξω από το φρούριο του Φραγκοκάστελου. Είναι οι ψυχές στρατιωτών που έχασαν εκεί τη ζωή τους σε μάχη με τους Οθωμανούς.

Μουσική Παράδοση

Το νησί έχει μια μακρά και πλούσια μουσική παράδοση, με βαθιές ρίζες στην αρχαιότητα, έντονα επηρεασμένη από τη βυζαντινή μουσική και εμπλουτισμένη από τον μουσικό πολιτισμό της ευρύτερης ανατολικής Μεσογείου. Μέσα από τις μικρές και μεγάλες γιορτές στις οποίες συμμετέχουν, οι κάτοικοι έρχονται σε επαφή και γίνονται «μύστες» της ιδιαίτερης μουσικής κουλτούρας, της κρητικής μουσικής.

Η κρητική μουσική παράδοση θεωρείται η πιο ζωντανή στον ελληνικό χώρο, γιατί όχι μόνο συνεχίζει να εξελίσσεται και να ενσωματώνει δημιουργικά σύγχρονα μουσικά στοιχεία, αλλά παράλληλα καταφέρνει να εκφράζει και να σχολιάζει με ζωντανό τρόπο τη σημερινή πραγματικότητα.

Ο αυτοσχεδιασμός είναι ένα από τα χαρακτηριστικά των κρητικών καλλιτεχνών. Οι μουσικοί, δεν περιορίζονται στην τυπική επανάληψη των βασικών μελωδιών, αλλά εμπλουτίζουν το παίξιμό τους με αυτοσχεδιασμούς που συνοδεύουν τους χορευτές, οι οποίοι με τη σειρά τους αυτοσχεδιάζουν χορεύοντας.

Οι μαντινάδες, μικρά δίστιχα ποιήματα, αντανakλούν τα συναισθήματα, τη σκέψη και τη ζωή του Κρητικού λαού και εκφράζουν το παράπονο, τον έρωτα, τη στάση για τη ζωή και κάθε συναισθήμα που πηγάζει από την ευαίσθητη κρητική ψυχή. Εντυπωσιακές είναι οι «μαντιναδομαχίες», όπου η μία μαντινάδα διαδέχεται την άλλη ως απάντηση ή ως πρόκληση στον “αντίπαλο” ριμαδόρο και το γλέντι κρατεί για ώρες.

Tip
Στη Δυτική Κρήτη οι άντρες στις παρέες ερμηνεύουν τα ριζίτικα τραγούδια, το πιο πρωτόγονο είδος της μουσικής και ποιητικής παράδοσης.

Οι χοροί του νησιού

Οι Ελληνικοί χοροί και η μουσική πρωτοεμφανίστηκαν στην Κρήτη, όπου λέγεται ότι η μητέρα των Θεών, η Ρέα, τους δίδαξε στους Κουρήτες για να εξαγνίζονται. Ο πιο φημισμένος κρητικός χορός ήταν ο πυρρίχιος. Οι σημερινοί Κρητικοί χοροί, πασίγνωστοι σε όλη την Ελλάδα, αποτελούν απόηχους των χορών των Κουρητών.

Σήμερα, οι παραδοσιακοί Κρητικοί χοροί χορεύονται από άνδρες και γυναίκες, που στις επίσημες εκδηλώσεις φορούν τη θαυμάσια κρητική φορεσιά. Είναι άλλοτε γρήγοροι και άλλοτε αργοί, πάντα όμως δυναμικοί και επιβλητικοί, ενώ όταν χορεύονται από παρέες ανδρών παραπέμπουν άμεσα στους πολεμικούς χορούς των Κουρητών.

Πάντα με το ρυθμό της λύρας ή του βιολιού, συνοδευόμενα κυρίως από λαούτο και σπανιότερα από μπουλγαρί, ασκομαντούρα ή θιαμπόλι, οι χορευτές σε κύκλο παρουσιάζουν τον πολύπλοκο βηματισμό στα βασικά είδη χορών, με τον πρώτο του κύκλου, συνήθως άνδρα, στηριζόμενο στο δεξί χέρι του δεύτερου, να κάνει με μεγάλη δεξιοτεχνία ξεχωριστές φιγούρες, τα περίφημα «ταλίμια».

Κάθε περιοχή του νησιού έχει τους δικούς της παραδοσιακούς χορούς, πολλοί από τους οποίους διατηρούν την αρχέγονη κυκλική τυπολογία τους και χορεύονται συστηματικά ακόμη και σήμερα. Οι κυριότεροι χοροί είναι ο πεντοζάλης, ο καστρινός, η δηχτός, η σούστα, ο σιγανός, ο συρτός και ο χανιώτικος συρτός.

Tip
Η φημισμένη μελωδία «Ζορμπάς» του Μίκη Θεοδωράκη βασίζεται σε μια παλιότερη εκδοχή του χανιώτικου συρτού.

Παραδοσιακά επαγγέλματα

Πολλές αρχέγονες τέχνες παραμένουν ζωντανές στο νησί, ενώ έχουν εγκαταλειφθεί στα υπόλοιπα μέρη της Ελλάδας. Αν και σαφώς αποδυναμωμένες, εξακολουθούν να υπάρχουν σε αρκετές περιοχές του νησιού, αντιστεκόμενες πεισματικά απέναντι στην εισβολή της τεχνολογίας.

Αγχειοπλάστες πλάθουν τον πηλό ακριβώς όπως το έκαναν κι οι Μινωίτες χιλιάδες χρόνια πριν στο Θραψανό, στο Κεντρί και στις Μαργαρίτες. Δεκάδες αγγεία, πανομοιότυπα με αυτά των μινωικών ανακτόρων, εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται για τη φύλαξη του ελαιόλαδου, των σιτηρών και άλλων αγροτικών προϊόντων.

Ξυλουργοί δίνουν στο ξύλο της μουριάς το σχήμα της λύρας και του λαούτου στους Βώρους, το Ζαρό, το Ρέθυμνο, τη Νεάπολη και την Κριτσά, συνεχίζοντας την παράδοση αιώνων στην κατασκευή αλλά και την εξέλιξη των παραδοσιακών μουσικών οργάνων.

Τσαγκάρηδες στις μεγάλες πόλεις και σε χωριά όπως τα Ανώγεια, φτιάχνουν με φροντίδα τα δερμάτινα Κρητικά σιβάνια, τα παραδοσιακά ανθεκτικά παπούτσια των Κρητικών.

Μαχαιροποιοί στα Χανιά και στο Ηράκλειο μετατρέπουν το ατσάλι στο διάσημο κρητικό μαχαίρι, τον αχώριστο σύντροφο κάθε Κρητικού, χαράσσοντας πάνω στις λεπίδες του παραστάσεις ή μαντινάδες.

Γυναικείοι συνεταιρισμοί σε όλα τα μεγάλα χωριά υφαίνουν ακόμη στον αργαλειό κεντήματα, που παραπέμπουν στα χρόνια του Μίνωα. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει το σαρίκι, το μαντήλι με τα κρόσσια που μοιάζουν με δάκρυα, συμβολίζουν τη θλίψη και το θρήνο για τη σκλαβιά που βίωσε η Κρήτη. Το μαύρο φοριέται ως ένδειξη πένθους για τις κακουχίες που πέρασαν οι πρόγονοι, ενώ το λευκό ως ένδειξη χαράς σε γάμους, εορτές, γεννήσεις και βαφτίσεις.

Ξυλογλύπτες και μαρμαροτεχνίτες δίνουν ζωή στους κορμούς και στην πέτρα, σμιλεύοντας τα υλικά της Κρητικής γης με περίτεχνο τρόπο και δημιουργώντας κυρίως εξαιρετικά έργα εκκλησιαστικής τέχνης. Χώρους με ανεπανάληπτα έργα ξυλογλυπτικής αξίζει να επισκεφτεί κανείς στην Αζό και στο Αστέρι Ρεθύμνου, ενώ έργα μαρμαρογλυπτικής εκτίθενται στο Διεθνές Συμπόσιο Γλυπτικής.

Η Κρητική Διατροφή

Η Κρητική διατροφή κρύβει μέσα της μια φιλοσοφία ζωής, αναφέρεται στο τρόπο ζωής των Κρητικών, όπου το φαγητό περικλείει ολόκληρο πολιτισμό.

Οι κάτοικοι αυτού του φιλόξενου τόπου ανέπτυξαν τις πανάρχαιες διατροφικές τους συνήθειες, με ότι απλόχερα προσφέρει η κρητική γη: ελαιόλαδο, στάρι, κρασί, μέλι, χόρτα και αρωματικά φυτά. Το κρέας υπάρχει στο τραπέζι σχετικά σπάνια, ειδικά λόγω των μεγάλων περιόδων νηστείας.

Οι συγκεντρώσεις των Κρητικών γύρω από ένα τραπέζι, με τη συνοδεία μουσικής και χορού αποτελούν την αγαπημένη τους συνήθεια, αποσκοπώντας στην έκφραση της φιλοξενίας και τη σύσφιξη των κοινωνικών σχέσεων.

Εκδηλώσεις

Οι Κρητικοί ανέκαθεν αγαπούσαν τις τέχνες και τις εκδηλώσεις, στις οποίες μπορούν να έρθουν σε επαφή με τους συνανθρώπους τους και να μοιραστούν τα συναισθηματά τους.

Τα καλοκαιρινά βράδια σε διάφορες πόλεις του νησιού πραγματοποιούνται εκθέσεις τεχνών και φεστιβάλ θεάτρου, μουσικής, κινηματογράφου και χορού. Πολλές είναι και οι συναυλίες που πραγματοποιούνται σε στάδια, σε αρχαιολογικούς χώρους, στα τείχη των πόλεων ή σε μικρά θεατράκια στην ύπαιθρο.

Ακόμη και οι εορτές των αγίων πάντα πλαισιώνονται με μεγάλα πανηγύρια υπό τη συνοδεία Κρητικής λύρας και χορών, στις πλατείες των χωριών ή στις εκκλησίες, φέρνοντας στην επιφάνεια έθιμα που κρατούν από τη μινωική Κρήτη.

Πολλαπλές είναι οι εορτές που έχουν συσχετιστεί με κάποιο προϊόν ενός χωριού και αποτελούν πάντα την αφορμή για ένα μεγάλο γλέντι. Γιορτές πατάτας, ρακής, κολοκυθιού, εφτάζυμου, ξεφουρνίσματος, κρασιού, μυζήθρας, γραβιέρας, χοχλιού (σαλιγκαριού), κερασιού, μήλου είναι λίγα από τα γλέντια που συνοδεύονται από δωρεάν δοκιμή των παραδοσιακών προϊόντων της κάθε περιοχής.

Όταν έρθει ο σύντομος χειμώνας, η όρεξη για γλέντι δεν σταματάει. Οι παρέες μαζεύονται στα ρακοκάζανα, στα οποία η ιεροτελεστία της απόσταξης της ρακής, μετατρέπεται σύντομα σε ένα παραδοσιακό γλέντι με χορό και μουσική.

Θρησκευτικά Έθιμα

Τα Χριστούγεννα και την Πρωτοχρονιά οι παραδόσεις αναβιώνουν σε όλη την ύπαιθρο. Παλιότερα για να πάει καλά η χρονιά έπρεπε να κάνουν ποδαρικό στα σπίτια ζώα λευκού χρώματος (πρόβατα, αγελάδες), ενώ ακόμη και σήμερα επιβιώνει το κρέμασμα της σκυλοκρεμμύδας στην πόρτα του σπιτιού, ως σύμβολο αθανασίας, και της σφαγής του χοίρου. Ένα από τα πιο αξιόλογα σύγχρονα χριστουγεννιάτικα έθιμα είναι η παρακολούθηση της Θείας Λειτουργίας σε μια αληθινή φάτνη στο σπήλαιο της Μαραθοκεφάλας.

Έθιμα με τις ρίζες τους από τα βάθη των αιώνων για την ίαση των ασθενών είναι ακόμη ζωντανά. Στα Σφρακιά οι πιστοί αφιερώνουν στην εκκλησία τα ζυμαρένια ανθρωπάκια του Αγίου Αντωνίου για να γιατρέψουν τις ασθένειές τους, ενώ στον Ψηλορείτη ανθρωπόμορφοι άρτοι, τα λαζαρόψωμα, αφιερώνονται στα μνημόσυνα. Παλαιότερα στο πανηγύρι της Αγίας Πελαγίας έθαρβαν τα ασθενικά μέλη του σώματος στην άμμο της παραλίας για να γίνουν καλά, ενώ στον

Άγιο Φανούριο Αχλαδέ οι πιστοί τοποθετούν ρούχα από τα σημεία του σώματος που νοσούν σε ένα δέντρο. Στον Κόφινα αναβιώνει το έθιμο δενδρολατρείας με τους καρπούς τριών δέντρων να μοιράζονται στους πιστούς.

Τις Απόκριες, σε πολλά χωριά, με κύριο τη Γέργερη, αναβιώνουν έθιμα από το μακρινό παρελθόν. Οι Αρκουδιάρηδες που φορούν προβιές ζώων και κουδούνια, οι μουτζουρωμένοι Λεράδες, η Σιβιανή μάσκα φτιαγμένη από ρίζα αθανάτου, η Καμήλα, ο Καδής, είναι λίγα από τα παραδοσιακά αποκριάτικα έθιμα.

Το Πάσχα επικρατούν μερικά από τα πιο ιδιαίτερα έθιμα, όπως ο πλειστηριασμός του Σταυρού, το πέραςμα των προβάτων κάτω από τον επιτάφιο, το κάψιμο του

λουδά με τη μεγάλη φουρνάρα, η μεταφορά του Αγίου Φωτός από τους πιστούς στο σπίτι τους χωρίς να μιλούν και η τοποθέτηση κόκκινων αυγών στους τάφους. Κατά το πανηγύρι του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στο Μαρμακέτο ξανανθίζουν οι ξηραμένες ορχιδέες που στόλιζαν τον επιτάφιο το Πάσχα, ενώ στον Άγιο Θωμά και στα Αστερούσια κυκλώνουν τα χωριά και τους ναούς με κερωμένο σχοινί για να κρατήσουν το κακό μακριά, αναβιώνοντας πανάρχαιες συνήθειες.

Ο Κλήδονας εορτάζεται την ημέρα του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, στα τέλη Ιουνίου και αναβιώνει διαμέσου των πολιτιστικών συλλόγων. Κατά τη γιορτή της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος πιστοί αφιερώνουν τα πιο γνωστά σταφύλια στην εκκλησία, για να ευλογηθούν τα αμπέλια τους, ενώ την ίδια μέρα στην κορυφή του Αφέντη της Δίκτης, οι πιστοί σκαλίζουν το χώμα για να βρουν νομίσματα που τα κρατούν ως φυλακτό. Την ημέρα του Αγίου Γεωργίου του Μεθυστή σε όλη την Κρήτη ανοίγουν τα βαρέλια με το κρασί.

Λαογραφία

Ο επισκέπτης της Κρήτης σήμερα μπορεί να έρθει σε επαφή με τα ήθη και τα έθιμα της Κρήτης, μέσω ενός μεγάλου αριθμού μουσείων και συλλογών, που έχουν σκοπό την ανάδειξη της λαογραφικής και εθνολογικής παράδοσης στο νησί.

Σπουδαίες συλλογές σχετικές με τις παραδοσιακές αγροτικές ασχολίες στην ύπαιθρο, την κτηνοτροφία, τα έθιμα του γάμου, της βάφτισης, της γέννησης, της λαϊκής αρχιτεκτονικής, της ενδυμασίας και τον εξοπλισμό παραδοσιακών Κρητικών σπιτιών ταξιδεύουν τον επισκέπτη σε αλλοτινές εποχές.

Εξαιρετικές συλλογές συναντάμε στα λαογραφικά μουσεία του Λαυνοστάτη στη Χερσόνησο, των Χανίων, στο Εθνολογικό μουσείο των Βώρων, του Αρόλιθου στην Τύλισο, του Ρεθύμνου, του Αγίου Νικολάου, της Σητείας, της Βαϊνιάς, του Θερύσου, του Γαβαλοχωρίου, του Πισκοπιανού, του Σωματά, του Ινίου, των Ασπών, του Χανδρά, της Κανδάνου, του Παλαϊκαστρου, του Βραχασίου, της Γαύδου στα Γουδιανά, των Πεύκων, του Χαμεζίου, του Μοχού, του Σπηλίου και άλλα. Εξίσου σημαντικές είναι οι εκθέσεις χώρων που έχουν σχέση με την ελιά, όπως το Μουσείο Ελιάς Βουβών, η Φάμπρικα των Αρχανών και η Φάμπρικα του Βατόλακου.

Εξειδικευμένες συλλογές σχετικά με την εθνολογική μελέτη της Κρήτης συναντάμε στο Μουσείο Ακρίτων της Ευρώπης στην Παλαιόχωρα, ενώ συλλογές για τη ναυτική και την αλιευτική παράδοση υπάρχουν στο Ναυτικό Μουσείο Κρήτης και στο Μουσείο Αλιείας στο Κολυμβάρι. Άλλα αξιόλογα εξειδικευμένα μουσεία είναι το Μουσείο Σχολικής Ζωής στο Νεροκούρο, το Μουσείο Μουσικών Οργάνων στο Χουδέτσι και το Μουσείο Κέρινων Ομοιωμάτων στα Ζωνιανά.

Αρχιτεκτονική

Στις μεγάλες πόλεις της Κρήτης διατηρούνται μερικά από τα εντυπωσιακότερα αρχιτεκτονικά δημιουργήματα των Ενετών και των Οθωμανών. Κάστρα, λιμάνια, παλάτια, κρήνες και ναοί προκαλούν το θαυμασμό των περιηγητών, ενώ εξέχουσα θέση στην ενδοχώρα έχουν οι γέφυρες, τα μυλολόγια, τα υδραγωγεία, οι στέρνες και τα ξωκλήσια.

Ο συνδυασμός των λαϊκών στοιχείων αρχιτεκτονικής, με τα ενετικά και τα οθωμανικά πρότυπα, είναι εμφανής στα παραδοσιακά σπίτια ακόμη και σήμερα. Οι τοξωτές πύλες, από τα χρόνια των Ενετών και το σαχνισί, δηλαδή ο ξύλινος κλειστός εξώστης, από τα χρόνια των Οθωμανών, είναι μερικά από τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται ως και σήμερα.

Το παραδοσιακό αγροτικό σπίτι, κατασκευασμένο από πέτρα με δώμα από ξύλινα δοκάρια, κλαδιά και χώμα, αποτελεί εξέλιξη του προϊστορικού σπιτιού της Κρήτης. Εσωτερικά υπήρχε χώρος και για τα ζώα, ενώ κύρια χαρακτηριστικά του είναι το πατάρι που χρησιμοποιούνταν για τον ύπνο, η παραστιά για το μαγείρεμα και για τη θέρμανση και οι εσοχές στους τοίχους για τη φύλαξη των οικιακών σκευών.

Ένα από τα πιο ιδιαίτερα παραδοσιακά κτίσματα, απόλυτα προσαρμοσμένο στις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των ορεινών περιοχών της Κρήτης είναι τα μητάτα. Είναι στρογγυλά θολωτά κτίσματα, φτιαγμένα μόνο με ξερολιθιά, που αποτελούν εξέλιξη των μινωικών θολωτών τάφων. Στα μητάτα οι κτηνοτρόφοι διέμεναν, μάντριζαν και άρμεγαν τα ζώα, και τυροκομούσαν τα τυριά τους μακριά από τις εστίες τους. Μητάτα υπάρχουν σε πολλές περιοχές της Κρήτης, με γνωστότερα, τα μητάτα στο οροπέδιο της Νίδας κοντά στα Ανώγεια.

Τέχνες

Ο επισκέπτης του νησιού μπορεί να ξεναγηθεί σε σπουδαίες καλλιτεχνικές εκθέσεις και συλλογές καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Περιοδικές εκθέσεις ζωγραφικής, φωτογραφίας και άλλων μορφών τέχνης πραγματοποιούνται συχνά στις μεγάλες πινακοθήκες του Ηρακλείου, των Χανίων, του Αγίου Νικολάου, του Πανόρμου και άλλων πόλεων, ενώ ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στη νοτιότερη πινακοθήκη της Ευρώπης στον Κερατόκαμπο και στο μοναδικό μουσείο χαρακτικών στην Ελλάδα, τον Ξωτάρη στις Αρχάνες.

Μουσεία και χώροι τέχνης με μόνιμες συλλογές μεγάλης αξίας αποτελούν το Μουσείο Εικαστικών Τεχνών Ηρακλείου, το «Ελαιουργείον – Εργαστάσιο Τέχνης» στο Δρομόνερο, το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης στο Ρέθυμνο και άλλα. Σπουδαίες συλλογές γλυπτικής με ξύλο και πέτρα εκτίθενται στην Αξό, στο Αστέρι, στο Βενεράτο και στο Μάραθο, ενώ υπάρχει και μουσείο Ομοιωμάτων στα Ζωνιανά.

Μουσεία και Συλλογές αναδεικνύουν τη ζωή και το έργο μεγάλων Κρητών συγγραφέων και καλλιτεχνών. Ένα εξαιρετικό μουσείο αφιερωμένο στο μεγάλο Έλληνα στοχαστή Νίκο Καζαντζάκη λειτουργεί στη γενέτειρά του, Μυρτιά. Στο Φόδελε επίσης είναι επισκέψιμο το σπίτι που πιστεύεται ότι γεννήθηκε ο Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, ενώ στην πύλη Βηθλεέμ, στα τείχη του Ηρακλείου, εκτίθενται αντικείμενα που χρησιμοποιήθηκαν για την ταινία του Γιάννη Σμαραγδή, η οποία ήταν αφιερωμένη στη ζωή του μεγάλου αυτού Κρητικού

ζωγράφου. Στη Βιάννο λειτουργεί μουσείο αφιερωμένο στο συγγραφέα Ιωάννη Κονδυλάκη και στα Ανώγεια αξίζει κανείς να επισκεφτεί το σπίτι που έζησε ο σπουδαίος ερμηνευτής Νίκος Ξυλούρης.

Πολιτισμός του νερού και του αέρα

Το περιορισμένο υδάτινο δυναμικό της Κρήτης, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, οδήγησε τους κατοίκους της στην κατασκευή μεγάλων έργων για τη μεταφορά νερού στις πόλεις. Ακόμη και σήμερα προκαλούν θαυμασμό τα σωζόμενα τμήματα του μεγάλου υδραγωγείου που μετέφερε νερό στην αρχαία Χερσόνησο και κυρίως οι υδατογέφυρες του γιγαντιαίου Ενετικού υδραγωγείου, που μετέφερε νερό στο κέντρο του Μεγάλου Κάστρου (του Ηρακλείου) από πηγές στις Αρχάνες και στο Σκαλάνι.

Στις μεγάλες πόλεις, το νερό διοχετευόταν στους κατοίκους μέσω περίτεχνων κρηνών, με πιο γνωστή την κρήνη του Μοροζίνι, στο κεντρικότερο σημείο του Ηρακλείου. Σε πολλές περιοχές της Κρήτης όπου το νερό σπανίζει, όπως το ορεινό Μιραμπέλο, συναντάμε ακόμη και σήμερα μεγάλες στέρνες και πηγάδια.

Παρόλο που η Κρήτη δε φημίζεται για τα μεγάλα ποτάμια της, ακόμη και σήμερα εντυπωσιάζουν μερικές από τις ομορφότερες λιθόκτιστες γέφυρες στην Ελλάδα. Η πιο διάσημη είναι η καμαρωτή γέφυρα κοντά στη Λίμνη του Πρέβελη, ενώ πολύ μεγάλης αρχαιολογικής σημασίας είναι οι αρχαίες γέφυρες της Ελεύθερας, που είναι κτισμένη με το εκφορικό σύστημα, και της Ελληνικής Καμάρας στον Αποκόρωνα.

Στη Δυτική Κρήτη, όπου οι βροχοπτώσεις είναι περισσότερες, συναντάμε συχνά νερόμυλους όπου άλεθαν παλιά τα σιτηρά. Ωστόσο, η έλλειψη τρεχούμενου νερού στην Ανατολική Κρήτη, έστρεψε τους κατοίκους στην εκμετάλλευση του ανέμου. Έτσι, στην Ανατολική Κρήτη συναντάμε πολλές συστάδες από ανεμόμυλους, τα μυλοτόπια.

Το μυλοτόπι της Αμπέλου στο Οροπέδιο Λασιθίου είναι το μεγαλύτερο στην Ελλάδα, ενώ πολλά μυλοτόπια συναντάμε στο ορεινό Μιραμπέλο. Εκτός από το άλεσμα των σιτηρών, η ανάγκη άντλησης νερού για την άρδευση των μεγάλων καλλιεργούμενων περιοχών ώθησε τους Λασιθιώτες να εμπνευστούν την κατασκευή ελαφριών ανεμόμυλων για να αντλούν νερό από πηγάδια, που ακόμη και σήμερα γυρνούν στα οροπέδια του Λασιθίου και της Ζίρου.

Τip
Το Οροπέδιο Λασιθίου στα μέσα του προηγούμενου αιώνα διέθετε περίπου 12.000 μεταλλικούς ανεμόμυλους, όντας το πρώτο μεγάλο αιολικό πάρκο στον κόσμο με ισχύ περίπου 5MW.

